

kennislink.nl maakt nieuwsgierig

Kaal, kaler, kaalst

Het ideaal van het haarloze lichaam

Kaal is in: in de westerse cultuur wordt lichaamshaar in rap tempo een nieuw taboe. Het ideaal is een spiegelglad lichaam voor zowel vrouwen als mannen. Terwijl een weelderige hardos op je hoofd een teken is voor jeugd, gezondheid en seksuele aantrekkingskracht, heeft lichaamshaar connotaties van vies, lelijk en dierlijk. Het nieuwe taboe maakt dat we lustig scheren, epileren, harsen, elektrisch ontharen of laseren.

Haar is een lichamelijk grensgebied; het bevindt zich op de huid en markeert de grens tussen binnen en buiten. Haar trekt ook grenzen tussen mens en dier, mens en machine, man en vrouw, volwassene en kind, en gezond en ziek. Het haarloze lichaam verlegt en overschrijdt die grenzen. De grenzen tussen mens en machine, man en vrouw, volwassene en kind vervagen, terwijl de grenzen tussen mens en dier haarscherp getrokken worden. De hypermoderne mens is geen naakte aap meer, maar een naakte machine.

Door het ideaal van het haarloze lichaam vervaagt de grens tussen mens en machine. De haarloze cyborg is onderdeel van onze beeldcultuur en belichaamt deze vervagende grens tussen mens en machine. Reclame voor het nieuwe Philips scheerapparaat Robot Skin.

Het scheelt maar een haartje

Er zijn verschillende, in elkaar grijpende, tendensen die het haarloze ideaal bevorderen en die samenkomen in het hedendaagse geloof van het maakbare en perfecte lichaam. Een eerste praktijk van het maakbare lichaam betreft het gebied van sport, fitness en bodybuilding. Een haarloos lichaam was aanvankelijk gewenst voor sporters die zijn blootgesteld aan de weerstand van lucht of water, zoals fietsers en zwemmers. Nu is natuurlijk het effect van het verwijderen van lichaamshaar op snelheid minimaal. Daarom ontstaat de noodzaak van het haarloze lichaam pas wanneer er meettechnieken zijn die zulke minieme verschillen in tijd kunnen vastleggen.

Een haarloos lichaam hangt dan ook samen met een hoog tempo in een cultuur die snelheid bewondert. In sport scheelt het letterlijk een haartje wie wint of verliest.

De cyborg: mens/machine

Een culturele praktijk die de ontwikkeling van het haarloze lichaam heeft versterkt, is de figuur van de cyborg. Dit werd de afgelopen decennia een dominant beeld in de populaire cultuur, zoals in de sciencefiction film, computer games en digitale kunst, maar ook in reclame en modiefotografie.

Een machine heeft geen haar. Het glanzende, gladde oppervlak van de machine, van auto tot computer, heeft een zekere erotische aantrekkingskracht. De gepolijste perfectie van de machine maken het tot een ideaal voor de cyborg; de mens/machine. Uiteraard is die cyborg haarloos. Hier komt ook het ideaal van de bodybuilder om de hoek kijken, want het zijn in de jaren tachtig juist de bodybuilders die cyborgs spelen, zoals Arnold Schwarzenegger, Jean Claude van Damme en Dolph Lundgren. Die hardware cyborg, van *Terminator* tot *RoBoCop*, brengt het haarloze en gebeeldhouwde lichaam van de bodybuilder samen met het glanzende oppervlak van de machine.

In onze cultuur heerst een verlangen om met technologie te versmelten.

In de jaren negentig ontstaat de software cyborg, die een mengsel is van mens en digitaal programma, met nog steeds een even haarloos lichaam. Ook een computer heeft immers geen vacht. De acteurs in dit soort films, zoals Keanu Reeves en Jude Law, zijn veel androgyner dan de eerdere cyborgs. Zij belichamen een nieuw, metroseksueel manbeeld: minder macho, met minder ontwikkelde spieren, en een zacht en glad lichaam. Ook vrouwen maken hun entree als cyborg, zoals Wynona Ryder in *Alien Resurrection*.

Een cyborg kan hardware of software zijn, maar nooit 'wetware'; al het bloederige en slijmerige dat onmiskenbaar tot een menselijk lichaam behoort en waar we van walgen of griezelen. Haar behoort tot de 'wetware' van het lichaam; tot het abjecte dat we vies vinden. Haren in het putje van de wastafel zijn daar een voorbeeld van. Lichaamshaar behoort dan ook niet tot het lichaam van de cyborg, dat glad en glanzend het midden houdt tussen pop en robot.

Keanu Reeves als software cyborg in The Matrix, een mengsel van mens en digitaal programma. Deze moderne software cyborgs zijn minder macho, hebben minder ontwikkelde spieren en een zacht en glad lichaam.

Liever machine dan aap

Het ideaal van het haarloze lichaam is nauw verbonden met een hang naar technologie. In onze cultuur heerst een verlangen om met technologie te versmelten. We zijn liever een machine dan een aap. Deze ontwikkeling wordt versterkt door de digitale technologie, omdat hierdoor het menselijk lichaam nog virtueel wordt, verder weg van natuur in de richting van cultuur.

In de beeldcultuur is er een technologische reden voor haarloosheid. Het was aanvankelijk moeilijk om haar of een vacht digitaal na te bootsen. Daarom gaan de eerste digitale animatiefilms over insecten of speelgoed (*Toy Story*, *Antz*, *A Bug's Life*); dit zijn objecten of dieren met een hard, glad en glanzend oppervlak. Inmiddels is de digitale techniek zo ver gevorderd dat haar en vacht goed nagmaakt kan worden, zoals in *Ice Age* te zien is.

De hypermoderne mens is geen naakte aap meer, maar een naakte machine. Illustratie: robertocampus.com

Het perfecte lichaam

Digitale technologie in fotografie en film vermeed dus eerst het nabootsen van haar of vacht, waarmee de haarloze 'look' verder werd versterkt. Daarnaast wordt digital technologie ingezet om het menselijk lichaam zo te manipuleren dat het er altijd volmaakt uit ziet, zonder enige tekortkomingen. Zelfs filmsterren zoals Kate Winslet (wiens benen ongevraagd digitaal langer en slanker waren gemaakt voor een omslagfoto op *Quote*) en fotomodellen (zoals Gisele Bündchen) hebben commentaar op het onmogelijke schoonheidsideaal dat tegenwoordig in de beeldcultuur met behulp van photoshoppen wordt gepresenteerd.

Dat schoonheidsideaal werd al eerder op de hak genomen door kunstenaars zoals Inez van Lamsweerde met haar bekende serie *Thank You Thighmaster* uit 1993, waarin zij modepoppen uit de jaren zeventig digitaal bekleedt met een menselijke huid, terwijl de openingen van het lichaam dicht gemaakt zijn. Zo ontstaat een enge disharmonie tussen mens, robot en pop. Ook Kirsten Geisler heeft met haar *Dream of Beauty* uit 1999 en *Virtual Beauty* uit 2002 een dergelijk cyborg-achtige figuur gecreëerd. Bij hen gaat het om volkomen haarloze lichamen, waarbij Geisler zelfs een haarloos hoofd heeft gemaakt, een beeld dat ook in reclame regelmatig voorkomt.

'Dream of Beauty' uit 1999 van de kunstenaar Kirsten Geisler. Foto: akinci.nl

De lichaamloze cybercultuur

Dat de kunstmatigheid van de cyborg als beeld terechtkomt in de populaire beeldcultuur laat zien dat dit steeds meer een ideaalbeeld wordt. Dit sluit aan bij de tendens naar ontlichamelijking en immaterialiteit van de hedendaagse cybercultuur. De digitale cultuur roept op tot het verleggen van lichamelijke grenzen en projecteert zelfs een ideaal om het materiële lichaam helemaal achter te laten in de virtuele ruimte van cyberspace.

Cybercultuur gruwet van de fysieke 'wetware' van het lichaam en promoot de totale vrijheid van welke lichamelijke beperkingen dan ook. Het haarloze lichaam is dan ook een onderdeel van die posthumane ontwikkeling, omdat technologie niet langer de gevreesde 'ander' is, maar eerder het gewenste ideaal dat we ons eigen moeten maken. Vandaar de fusie tussen lichaam en machine. Nu is eerder biologie de gevreesde 'ander'; als we iets niet willen, dan is het wel dat we op de harige aap lijken waar we van afstammen.

Binnen de hedendaagse cybercultuur wordt het fysieke lichaam en materialiteit steeds minder belangrijk.

Illustratie: Stephanos Neofytidis

Schoonheidsidealen: fit en haarloos is mooi

Zoals we hebben gezien hangt in de westerse cultuur fitness nauw samen met schoonheid: een fit lichaam is mooi, net zoals een mooi lichaam alleen maar fit kan zijn. De norm van een fit, slank en mooi lichaam geldt nu voor mannen en vrouwen. In het schoonheidsideaal zoals dat zich in de laatste decennia heeft ontwikkeld, is lichaamshaar voor beide seksen een taboe geworden, zij het nog in verschillende mate.

Het haarloze ideaal wordt gepropageerd door de mode- en schoonheidsindustrie. Zowel vrouwen als mannen internaliseren de schoonheidsidealen die de cultuur voorspiegelt. Het is heel moeilijk om die normen het hoofd te bieden en daarom zou je van een zekere ideologie kunnen spreken. Het probleem is natuurlijk dat hier geen samenhangend systeem of machtsimperium achter zit, maar dat er sprake is van een langzame ontwikkeling binnen de beeldcultuur die leidt tot onuitgesproken normen. Het schoonheidsideaal is dan ook typisch een kwestie van foucauldiaanse disciplineren in de vorm van zelfregulering en internalisering. Niemand zegt ons dat we zo broodmager moeten zijn als topmodellen, maar dik zijn is wel het nieuwe taboe.

Het is moeilijk om je aan de heersende schoonheidsidealen te onttrekken. Mensen internaliseren idealen en normen: ze maken ze zich eigen. We worden niet gedwongen om slank en haarloos mooi te vinden, maar we worden zo vaak geconfronteerd met dit ideaal dat we dit als ons eigen ideaal gaan beschouwen. De Franse filosoof Foucault heeft dit proces van zelfregulering en disciplineren uitgebreid geanalyseerd. Hij beschrijft bijvoorbeeld hoe gevangenen en soldaten (zonder fysiek geweld) worden gedisciplineerd om zich te gedragen zoals het hoort. Reclame van ondergoedmerk C-in-2.

Popsterren, filmsterren en fotomodellen

Niemand verordonneert dat we allemaal blond moeten zijn met blauwe ogen, maar zwarte vrouwen in de popcultuur verven wel hun haar blond (of dragen een blonde pruik); van Beyonce Knowles tot Mariah Carey, Mary J. Blige en Tina Turner. Dé Indiase filmster van dit moment, Aishwarya Rai, heeft groene ogen. Van Naomi Campbell heb ik modereportages gevonden waarin ze blond, steil haar heeft, en andere waarin ze groene of blauwe ogen heeft terwijl haar eigen ogen toch echt donkerbruin zijn. Niemand dicteert dat we haarloos moeten zijn, maar als Julia Roberts in een mouwloze rode glitterjurk verschijnt met okselhaar wordt het een rel ("de tien schokkendste foto's van het jaar!"). En allemaal hebben popsterren, filmsterren en fotomodellen een fit en gespierd lichaam. Zachte vrouwelijkheid is uit, totdat Dove dan eindelijk sinds vorig jaar

de vrouwelijke rondingen van 'gewone' vrouwen viert.

Dé Indiase filmster van dit moment, Aishwarya Rai, heeft groene ogen.

Normen gelden ook voor mannen

Ook mannen worden aan de dictatuur van de mode onderworpen. Mannen kunnen zich niet meer permitteren om er slonzig, vadsig en behaard bij te lopen. In modedefotografie en reclame, in de laatste James Bondfilm, fungeert het mannelijk lichaam tegenwoordig even zeer als 'spektakel' als het vrouwelijke lichaam. De überseksueel mag dan macho zijn, maar dan wel onbehaard. De feministische journaliste Julie Burchill schreef in 2003 in *The Guardian*: "Vastbesloten gladheid in beide seksen, maar vooral in mannen, duidt op moderniteit, goede manieren en de bereidheid om de koopwaar in de etalage uit te stallen voor vrije inspectie".

En inderdaad wordt tegenwoordig ook het mannelijke lichaam blootgesteld aan de blik van de kijker. Riep dit aanvankelijk nog homo-erotische connotaties op, zoals in menige parfumreclame, tegenwoordig kan ook de man 'veilig' geërotiseerd worden zonder aan mannelijkheid in te boeten, zoals het viriele lustobject Daniel Craig laat zien in *Casino Royale*. De camera staat stil bij zijn indrukwekkende, uiteraard haarloze, torso, glijdt langs zijn biceps, toont hem als hij halfnaakt uit de zee verrijst, zoomt in op zijn been op bed, en verlustigt zich in zijn harde tepels.

Tegenwoordig kan ook de man 'veilig' geërotiseerd worden zonder aan mannelijkheid in te boeten, zoals het viriele lustobject Daniel Craig laat zien in Casino Royale.

Pornoficatie

De haarlijn wijkt steeds verder, wat betekent dat ook de schaamstreek kaal hoort te zijn. Dit levert 'schaamhaarmode' op met de 'Hollywood wax' (helemaal kaal), of patronen zoals het streepje, driehoekje, hartje, of een logo, zoals de controversiële reclamecampagne van Gucci in 2003 liet zien. Het ontbreken van schaamhaar is een recent, hypermodern, verschijnsel in onze beeldcultuur. Hoewel het publiek vaak redenen van hygiëne geeft om de schaamstreek van haar te ontdoen, speelt hier vooral de invloed van de pornografie, waar de laatste decennia het schaamhaar verwijderd wordt om het vrouwelijke geslachtsorgaan in volle glorie in beeld te brengen, en om het mannelijke geslachtsorgaan groter te doen lijken. Uiteraard is het ook verbonden met het 'eeuwig jong' ideaal van onze cultuur, omdat schaamhaar een teken is van volwassen seksualiteit.

De controversiële reclamecampagne van Gucci uit 2003, gefotografeerd door Mario Testino.

De dwang alles zichtbaar te maken

Deze nietsontziende visualisering, tot in het miniemste detail en intiemste lichaamsdeel, is in mijn ogen een verontrustend aspect van de huidige beeldcultuur. Het gaat hier om een dwang tot kennis door iets, alles, zichtbaar te maken. Wat niet gezien kan worden, kan niet gekend of beheerst worden. Het lichaam onttrekt zich niet aan die visuele economie, maar is daar onderdeel van geworden. Terwijl geld steeds virtueel (want elektronischer) wordt, nemen beelden de plaats in van ruilmiddel. Het beeld is onze hedendaagse vorm van kapitaal, dat eindeloos circuleert om op waarde te kunnen blijven zonder ooit betekenis te krijgen. Omdat het lichaam onherroepelijk binnen die visuele economie wordt geplaatst, wordt het tot fetisjistische koopwaar, in zowel de freudiaanse (seksuele) als marxistische (kapitalistische) betekenis.

Laatkapitalisme houdt in dat het steeds duurder wordt om het lichaam visueel presentabel te maken en te houden: van fitness tot plastische chirurgie, en dure mode van kleding en accessoires tot de laatste modes in lichaams- en hoofdhaar. Het gaat er mij om dat het lichaam in zijn beleving afhankelijk wordt van een meedogenloze visualisering. Dit aspect van onze beeldcultuur noem ik wel 'pornoficatie'. Een pornografische blik heeft ons dagelijkse leven geïnfilterd en bespeurt elk haartje dat nog verwijderd had moeten worden. We moeten te allen tijde bereid zijn om "de koopwaar in de etalage uit te stallen voor vrije inspectie".

Prof. dr. Anneke Smelik is hoogleraar Visuele Cultuur bij de afdeling Algemene Cultuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Dit artikel verscheen eerder in LOVER, Tijdschrift over feminisme, cultuur en wetenschap (vol. 34, afl. 2, 2007).

Zie ook:

- [De homepage van Anneke Smelik](#)
- [Is praten over seks vrijheid?](#) (Kennislinkartikel)
- [Bikini's, bimbo's en breezersletjes](#) (Kennislink)
- [De buurvrouw als reclamemodel](#) (Kennislinkartikel uit Freem)

- [Virtuele vrouwen verdienen beter](#) (Kennislinkartikel uit LOVER)
- [We zijn allemaal cyborgs](#) (Kennislinkartikel)
- [De website van LOVER](#)
- [Wie is er bang voor de cyborgs?](#)
- [Meer over cyborgs en internetcultuur](#) (Marianne van den Boomen)
- [Dossier Robotica](#)

Auteur

[Anneke Smelik](#)

Gepubliceerd door

[Kennislink \(correspondentennetwerk\)](#)

Publicatiedatum

vrijdag, 18 april 2008

Kernwoorden

[gender](#) [haar](#) [maatschappij](#) [maatschappijwetenschappen](#) [normen](#) [technologie](#) [schoonheid](#) [schoonheidsidealen](#)
[cyborg](#) [digitale cultuur](#) [cyberspace](#) [mensbeeld](#)

Dit is een achtergrondartikel van Kennislink (correspondentennetwerk).

© Kennislink (correspondentennetwerk), [alle rechten voorbehouden.](#)